

ISTORIA BISERICEASCĂ UNIVERSALĂ

Vol. II

Partea întâi:

Bisericile eterodoxe vechi orientale de la început până astăzi

COLECȚIA CURSURI, MANUALE ȘI COMPENDII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

Coordonatori:

PS Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal

Pr. prof. dr. Viorel Ioniță, Consilier patriarhal onorific

Pr. prof. dr. Nicușor Beldiman, Consilier patriarhal

ISTORIA BISERICESCĂ UNIVERSALĂ

Vol. II

Partea întâi:

Bisericile eterodoxe vechi orientale de la început până astăzi

Manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română

Coordonator: Pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță

**Pr. Prof. Univ. Dr. Daniel Benga, Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifăr,
Pr. Prof. Univ. Dr. Gabriel-Viorel Gârdan, Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Vasile Leb,
Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Pătuleanu**

**Volum publicat cu binecuvântarea
Preafericitului Părinte**

DANIEL

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
LISTA DE ABREVIERI	15

Capitolul I CONSIDERAȚII PRIVIND CÂTEVA ASPECTE SPECIFICE BISERICILOR VECHI ORIENTALE / 17

Capitolul II BISERICA ASIRIANĂ A RĂSĂRITULUI / 33

II.1. Originea și specificul Bisericii Asiriene	33
II.2. Prima perioadă de afirmare a misiunii Bisericii Nestoriene.....	37
II.3. Biserica Nestoriană în timpul stăpânirii mongolilor	41
II.4. Perioada întunecată din istoria Bisericii Nestoriene	46
II.5. Unirea unor ramuri nestoriene cu Roma.....	48
II.6. Creștinii „nestorienii” în atenția occidentalilor și a rușilor.....	51
II.7. Biserica Asiriană de la începutul secolului al XX-lea până astăzi	53
II.7.a. Reformele din timpul păstoririi <i>catolicosului Shimun al XXI-lea</i>	53
II.7.b. <i>Schisma Bisericii Vechi Asiriene</i>	56
II.7.c. <i>Biserica Asiriană din 1975 până astăzi</i>	58

Capitolul III BISERICILE VECHI ORIENTALE SAU NE-CALCEDONIENE / 65

III.1. Biserica Ortodoxă Coptă	65
III.1.1. <i>Identitate și continuitate istorică</i>	65
III.1.2. <i>Afirmarea Bisericii Copte până la cucerirea Egiptului de către arabi</i>	70
III.1.3. <i>Copții sub stăpânirea arabă (642-1250)</i>	78
III.1.4. <i>Creștinii copti sub stăpânirea mamelucilor (1250-1516)</i>	83
III.1.5. <i>Situația Bisericii Copte sub otomani (1517-1798)</i>	88
III.1.6. <i>Situația coptilor între anii 1798-1927</i>	92
III.1.7. <i>Biserica Ortodoxă Coptă din anul 1927 până astăzi</i>	97

III.2. Biserica Ortodoxă Siriacă a Antiohiei și a întregului Răsărit	105
III.2.1. <i>Identitate și tradiție în Biserica Siriacă</i>	105
III.2.2. <i>Separarea Bisericii Iacobite de Biserica Ortodoxă</i>	109
III.2.3. <i>Biserica Iacobită din secolul al VI-lea până în secolul al XI-lea</i>	119
III.2.3.a. <i>Eparhiile iacobite din „Țara Perșilor” – Mafrianatul</i>	121
III.2.3.b. <i>Patriarhia iacobită sub stăpânirea arabă</i>	124
III.2.4. <i>Biserica Iacobită din secolul al XI-lea până la anul 1516</i>	132
III.2.4.a. <i>Biserica Iacobită din principatul latin al Antiohiei</i>	132
III.2.4.b. <i>Renașterea culturii siriace iacobite în secolele XII-XIII</i>	138
III.2.4.c. <i>Biserica Iacobită de la mijlocul secolului al XIII-lea până la anul 1517</i>	144
III.2.5. <i>Biserica Iacobită în cadrul Imperiului Otoman (1516-1918)</i>	149
III.2.6. <i>Biserica Iacobită din anul 1918 până astăzi</i>	157
III.3. Biserica Apostolică Armeană	168
III.3.1. <i>Poporul armean până la încreștinarea sa</i>	168
III.3.2. <i>Încreștinarea armenilor</i>	170
III.3.3. <i>Alfabetul armean și prima perioadă de înflorire a culturii armenice creștine</i>	174
III.3.4. <i>Biserica Armeană și Sinodul de la Calcedon</i>	176
III.3.5. <i>Încercări de unire între bizantini și armeni în secolele VI și VII</i>	183
III.3.6. <i>Biserica Armeană sub stăpânirea arabă (652-862)</i>	188
III.3.7. <i>Biserica Armeană în perioada regatelor armenice medievale (885-1045)</i>	193
III.3.8. <i>Biserica Armeană în timpul regatului Ciliciei</i>	197
III.3.9. <i>Biserica Armeană în perioada otomană</i>	205
III.3.10. <i>Prozelitismul catolic și înființarea Bisericii Armenice Catolice</i>	211
III.3.11. <i>Biserica Armeană din secolul al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea</i>	214
III.3.12. <i>Biserica Armeană și genocidul împotriva armenilor</i>	222
III.3.13. <i>Biserica Armeană de la Primul Război Mondial până astăzi</i>	227
III.3.13.a. <i>Catolicosatul Marii Case a Ciliciei din 1915 până astăzi</i>	229
III.3.13.b. <i>Biserica Apostolică Armeană din 1990 până astăzi</i>	231
III.4. Biserica Ortodoxă Siriană Malankara	236
III.4.1. <i>Originea Bisericii Siriene Malankara</i>	236
III.4.2. <i>Sinodul de la Diampir sau încercarea de latinizare a creștinilor tomiți</i>	239
III.4.3. <i>Profilul confesional al Bisericii Ortodoxe Malankara între anii 1653-1808</i>	242
III.4.4. <i>Contactele Bisericii Malankara cu anglicanii și urmările acestora</i>	247
III.4.5. <i>Tulburările provocate de influențele protestante în sânul Bisericii Malankara</i>	251
III.4.6. <i>Separarea Bisericii Malankara în două grupe de aceeași tradiție liturgică</i>	257

III.4.7. <i>Biserica Malankara din 1912 până la reconcilierea cu Patriarhia Antiohiei</i>	261
III.4.8. <i>Biserica Malankara din anul 1964 până astăzi</i>	266
III.5. Biserica Etiopiană Ortodoxă Tewahedo	273
III.5.1. <i>Privire generală asupra Etiopiei</i>	273
III.5.2. <i>Încreștinarea etiopienilor și formarea Bisericii Etiopiene</i>	276
III.5.3. <i>Biserica Etiopiană în timpul dinastiei Zagwe</i>	281
III.5.4. <i>Epoca de aur a Bisericii Etiopiene (1270-1527)</i>	286
III.5.4.a. <i>Politica religioasă a împăraților din dinastia solomonienilor</i>	286
III.5.4.b. <i>Reprezentanți de seamă ai monahismului etiopian medieval</i>	293
III.5.5. <i>Etiopia, între musulmani și portughezi (1527-1667)</i>	299
III.5.6. <i>Biserica Etiopiană în prima perioadă a imperiului de la Gondar (1667-1769)</i>	310
III.5.7. <i>Biserica Etiopiană în „perioada prinților” (1769-1855)</i>	314
III.5.8. <i>Biserica Etiopiană în perioada împăraților reformatori (1855-1913)</i>	320
III.5.9. <i>Biserica Etiopiană între anii 1913-1941</i>	332
III.5.10. <i>Autocefalia Bisericii Ortodoxe Etiopiene Tewahedo</i>	337
III.5.11. <i>Biserica Etiopiană în timpul revoluției marxiste</i>	345
III.5.12. <i>Biserica Etiopiană din 1974 până la schimbările politice din anul 1991</i>	350
III.5.13. <i>Biserica Etiopiană Tewahedo din anul 1991 până astăzi</i>	356
III.6. Biserica Eritreeană Ortodoxă Tewahedo	367
III.6.1. <i>Scurtă prezentare a statului Eritreea</i>	367
III.6.2. <i>Înființarea Bisericii Eritreene Tewahedo</i>	369
III.6.3. <i>Biserica Eritreeană Tewahedo din anul 2003 până astăzi</i>	372

Capitolul IV

DIALOGUL TEOLOGIC OFICIAL DINTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICILE VECHI ORIENTALE / 379

IV.1. Promovarea relațiilor dintre cele două familii de Biserici la nivel panortodox	379
IV.2. Dialogul teologic neoficial dintre ortodocși și vechii orientali	381
IV.3. Ultimele măsuri pentru pregătirea dialogului oficial	388
IV.4. Dialogul teologic oficial	391
IV.5. Receptarea rezultatelor acestui dialog în Biserica Ortodoxă	401

CUVÂNT ÎNAINTE

Expresia „Biserici Vechi Orientale” se referă la comunitățile creștine formate în perioada apostolică sau post-apostolică și răspândite la început în Orient, respectiv la marginea sau chiar dincolo de granițele răsăritene ale Imperiului Roman, apoi ale Imperiului Bizantin. Aceste comunități creștine se mai numesc și „biserici ne-calcedoniene”, pentru că ele s-au separat de Biserica Ortodoxă după Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, din anul 451, pe care l-au respins. Cel mai adesea însă aceste comunități au fost denumite în trecut „biserici monofizite”, pentru că au adoptat doctrina despre o singură natură a Mântuitorului Iisus Hristos, învățătură condamnată la Calcedon, de aceea, din perspectiva Bisericii Ortodoxe celei una, ele sunt eterodoxe. Prin această precizare se înțelege că în acest volum nu folosim expresia de *Biserică* în sens eclesiologic, respectiv în sensul că am considera aceste comunități biserici depline precum Biserica Ortodoxă, ci folosim această expresie numai în sens istoric, pentru a le denumi așa cum se definesc ele însele și, în plus, așa cum sunt desemnate de istoriografia generală. În categoria Bisericilor ne-calcedoniene sunt prezentate în acest volum următoarele șase comunități creștine vechi orientale: *Biserica Ortodoxă Coptă*, *Biserica Siriacă a Antiohiei*, *Biserica Apostolică Armeană*, *Biserica Siriană Malankara*, *Biserica Etiopiană Tewahedo* și *Biserica Eritreeană Tewahedo*. Dintre aceste comunități, numai primele trei au în comun cu Biserica Ortodoxă istoria Bisericii lui Hristos pe parcursul primelor trei secole și jumătate, celelalte trei au apărut mai târziu în istorie, în dependență de primele trei. În tradiția lor, aceste Biserici au păstrat un număr mare de mărturii despre credința și viața creștinilor din primele patru secole creștine. Unele dintre aceste mărturii, cum ar fi scrieri ale unor Sfinți Părinți din acea perioadă, sau istorisiri despre diferite aspecte ale vieții creștine, nu s-au păstrat în tradiția greacă și nici latină,

ci numai în tradiția coptă, siriacă sau armeană din cadrul acestor tradiții eterodoxe. Tot în această ordine de idei, dacă privim cu atenție la tradiția liturgică și canonică păstrată în sânul comunităților creștine ne-calcedoniene, vom întâlni multe elemente comune cu tradiția liturgică și canonică a Bisericii Ortodoxe, prin care este confirmată vechimea acelor elemente. În mod paradoxal, Biserica Ortodoxă are mult mai multe puncte în comun cu tradițiile creștine vechi orientale, care s-au separat de ea în secolul al V-lea, decât are cu tradiția latină occidentală, care s-a separat de cea bizantină în secolul al XI-lea, respectiv șase secole mai târziu.

În al doilea rând, în acest volum am inclus, chiar în prima parte, istoria Bisericii Nestoriene, care este o comunitate creștină contrară Bisericilor ne-calcedoniene, dar care are și ea profilul de comunitate veche *orientală*, pentru că a pătruns, încă de pe parcursul primului mileniu creștin, prin activitatea ei misionară cel mai adânc în Orient, până în China și Mongolia. Această comunitate creștină veche orientală a împărtășit și ea istoria Bisericii lui Hristos din primele trei secole creștine cu Biserica Ortodoxă. Însă comunitatea creștină nestoriană s-a separat de Biserica Ortodoxă după cel de al III-lea Sinod Ecumenic (Efes, 431), la care a fost condamnat arhiepiscopul *Nestorie* al Constantinopolului, care susținea erezia că Preasfânta Fecioară Maria nu poate fi numită *Născătoare de Dumnezeu*, pentru că Cel ce S-a născut din ea nu ar fi fost Dumnezeu, ci numai om. Deci, dacă ne-calcedonienii accentuau până la extrem unitatea în Persoana Mântuitorului, nestorienii accentuau tot la extrem dualitatea referitor la cele două naturi ale Mântuitorului. Apoi, dacă ne imaginăm că bisericile ne-calcedoniene stau, din punctul de vedere al învățaturii lor despre Persoana Mântuitorului Iisus Hristos, în extrema dreaptă față de Biserica Ortodoxă, atunci trebuie să considerăm Biserica Nestoriană, tot din punctul de vedere al învățaturii ei despre cele două naturi ale Mântuitorului Iisus Hristos, în extrema stângă. Însă, pe parcursul istoriei lor, mai ales în perioada primului mileniu creștin, aceste două comunități vechi orientale – respectiv cele ne-calcedoniene și cea nestoriană – s-au întâlnit adesea, mai ales în cadrul Imperiului Persan. Pe de altă parte, majoritatea comunităților creștine ne-calcedoniene au în comun cu cea nestoriană faptul că cea mai mare parte din istoria lor bimilenară ele au trăit ca minorități etnice și religioase sub stăpânire musulmană. Astfel, prezentarea în același volum a acestor două

tradiții creștine eterodoxe, diferite una de alta, se justifică nu numai din punct de vedere practic, ci și istoric.

La o conferință a Bisericilor Vechi Orientale ne-calcedoniene desfășurată în luna ianuarie 1965 la Addis Abeba, în Etiopia, aceste comunități au decis să se definească în titulatura lor oficială drept biserici ortodoxe. De aceea, pe plan inter-creștin internațional, comunitățile creștine ne-calcedoniene sunt cunoscute sub definiția de „Biserici Ortodoxe Orientale”, iar Bisericile Ortodoxe propriu-zise, „Biserici Ortodoxe Răsăritene”. Cât privește comunitatea creștină nestoriană, ea nu a purtat niciodată un dialog oficial cu Biserica Ortodoxă, deși aceste două tradiții s-au întâlnit adesea pe parcursul istoriei lor bimilenare. Aceste realități istorice sunt prezentate pe larg în acest volum, dar le-am menționat aici pe scurt pentru a evidenția utilitatea cunoașterii istoriei și a învățaturii acestor tradiții creștine orientale. În sfârșit, precizăm că prezentarea Bisericilor Vechi Orientale în acest volum urmează strict ordinea cronologică a afirmării lor ca biserici independente.

În sfârșit, aceste comunități eterodoxe au venit mereu în contact cu unele comunități ortodoxe, unele dintre ele trăind în același spațiu geo-politic și fiind supuse acelorași provocări, așa cum se poate vedea din prezentarea istoriei lor în acest volum. Apoi, în epoca modernă, întâlnirea dintre comunitățile ortodoxe și cele vechi orientale în diaspora este tot mai frecventă. Dincolo de toate aceste considerente, să mai menționăm că pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea, Bisericile ne-calcedoniene au purtat un dialog teologic oficial cu Biserica Ortodoxă, dialog prin care s-a ajuns la concluzia că, privitor la învățătura despre Persoana Mântuitorului Iisus Hristos, cele două tradiții creștine împărtășesc aceeași credință, iar diferențele dintre ele sunt doar de ordin terminologic. În ședința sa din 8-9 decembrie 1994, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a luat act de rezultatele acestui dialog. Printre hotărârile luate cu acest prilej, vrednicul de pomenire Patriarh Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române a comunicat co-președintelui ortodox al Comisiei Mixte de dialog dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Vechi Orientale, că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis „să transmită profesorilor de Istorie Bisericească Universală și Patristică din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română datoria de a studia rezultatul dialogului dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Vechi Orientale, cu scopul de a revizui capitolele

referitoare la familia Bisericilor Vechi Orientale” [Christine Chaillot, Alexander Belopopsky (eds), *Dialogul teologic dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Vechi Orientale*, p. 109]. Învățătura despre Persoana Mântuitorului Iisus Hristos nu este însă singurul punct de diferență dintre Biserica Ortodoxă și comunitățile creștine ne-calcedoniene, ci sunt și alte aspecte de diferență care stau în calea unei mai mari apropieri dintre aceste două tradiții creștine.

Programa analitică a disciplinei *Istoria Bisericească Universală*, pentru instituțiile de învățământ teologic universitar din cadrul Patriarhiei Române, a prevăzut întotdeauna predarea istoriei *Bisericilor Vechi Orientale*, iar în paralel cu evoluția contactelor tot mai frecvente dintre Biserica Ortodoxă Română și unele Biserici Vechi Orientale, apoi și mai intens în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, teologii ortodocși români au publicat tot mai multe materiale dedicate istoriei și vieții religioase din cadrul acestor biserici. Pe de altă parte, începând din a doua jumătate a secolului al XX-lea, aceste tradiții creștine vechi orientale s-au bucurat tot mai mult de interesul unui număr considerabil de cercetători occidentali, iar specialiștii din cadrul acestor biserici au publicat valoroase contribuții la istoria bisericilor în limbi de circulație internațională (engleză, franceză sau germană). De aceea, la nivelul actual era necesară o prezentare cât mai detaliată a istoriei acestor tradiții creștine orientale pe baza contribuțiilor noi în acest domeniu, iar aceste considerații ne-au ghidat pe noi la elaborarea acestui volum.

Pe baza considerațiilor de mai sus, colectivul de elaborare a unui nou manual de *Istorie Bisericească Universală pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română*, format din următorii membrii: Pr. prof. univ. dr. Daniel Benga, de la Departamentul de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Ludwig-Maximilian, München, Germania; Pr. prof. univ. dr. Nicolae Chifăr, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga”, Sibiu; Pr. prof. univ. dr. Ioan-Vasile Leb, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; Pr. prof. univ. dr. Gabriel-Viorel Gârdan, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; și Pr. prof. univ. dr. Constantin Pătuleanu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din cadrul Universității București, sub îndrumarea subsemnatului în calitate de

coordonator, a decis publicarea prezentării istoriei bisericilor eterodoxe vechi orientale într-un volum exclusiv și nu împreună cu istoria tuturor comunităților creștine eterodoxe, care urmează să fie publicată separat, căci altfel ar fi ieșit un volum prea mare și dificil de utilizat pentru studenți. Precizăm că acest volum a fost elaborat de un singur membru al colectivului nostru, respectiv de subsemnatul, pentru că așa a fost repartizată de la început tematica generală a întregului manual.

Dăm slavă Milostivului Dumnezeu pentru Harul Său cel Sfânt prin care ne-a ajutat să ducem la bun sfârșit acest volum și mulțumim Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pentru încrederea arătată nouă și pentru binecuvântarea de publicare a acestui volum cu titlul *Istoria Bisericească Universală*, volumul al II-lea, partea întâi, în colecția de *Cursuri, Manuale și Tratatate de Teologie Ortodoxă*, din cadrul Editurii *Basilica* a Patriarhiei Române. În calitate de coordonator, mulțumesc colegilor menționați mai sus pentru susținerea acestui mare proiect de publicare a unui nou manual de *Istorie Bisericească Universală* la nivelul rezultatelor cercetării actuale pe plan internațional. Recomandăm împreună acest manual studenților, masteranzilor și doctoranzilor de la Facultățile de Teologie din cadrul Bisericii Ortodoxe Române, precum și tuturor celor care doresc să cunoască mai profund istoria comunităților creștine în confruntarea lor cu diferitele provocări de-a lungul istoriei.

Preot prof. univ. dr. Viorel IONIȚĂ,
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”